

ОСОБЛИВОСТІ АДМІНІСТРАТИВНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ДЕРЖАВНИХ СЛУЖБОВЦІВ

1. Поняття та особливості адміністративної відповідальності.
2. Підстави адміністративної відповідальності. Обставини, що виключають та звільняють від адміністративної відповідальності.
3. Особливості адміністративної відповідальності державних службовців.
4. Відмежування адміністративної відповідальності від інших видів юридичної відповідальності

1. Поняття та особливості адміністративної відповідальності

Інститут адміністративної відповідальності є визначним інститутом адміністративного права, важливим засобом охорони громадського порядку, якому притаманні усі ознаки юридичної відповідальності.

Поняття адміністративної відповідальності її зміст і обсяг до сьогодення залишається одним з найбільш суперечливих питань української адміністративно-правової науки.

Активність дискусій щодо зазначеної правової категорії значною мірою обумовлена, *по-перше*, широтою застосування терміну «адміністративна відповідальність» у юридично-науковій, правозастосовній, загальноосвітній сферах і на побутовому рівні, *по-друге*, двоїстою позицією законодавця, який використовує цей термін у численних нормативних актах, але не дає його визначення.

Чинний КпАП, який містить розділ 2 під назвою «Адміністративне правопорушення і адміністративна відповідальність», у ст. 9 сформулював визначення адміністративного правопорушення, а відносно адміністративної відповідальності обмежився вказівкою на те, що її мірою є адміністративне стягнення (стаття 23 «Мета адміністративного стягнення»).

Фактично нормативно-правове визначення такої категорії як «адміністративна відповідальність» в чинному законодавстві відсутнє. А усі дефініції адміністративної відповідальності як правило надаються у наукових виданнях та мають дослідницький характер.

У юридичній літературі можливо зустріти такі визначення:

а) адміністративна відповідальність – це застосування до правопорушника заходів примусу (Л. В. Коваль, Ю. П. Битяк, В. В. Зуй та інші);

б) адміністративна відповідальність – це визначення обмежень майнових, а також особистих благ і інтересів за здійснення адміністративних правопорушень (Є. В. Додін та інші);

в) адміністративна відповідальність – це сукупність адміністративних правовідносин, які виникають у зв'язку із застосуванням до суб'єкта проступку адміністративних стягнень (І. П. Голосніченко та інші).

На думку В. К. Колпакова переліченим дефініціям бракує відсутність вказівок про виконання суб'єктами протиправних дій вживаних за їх вчинення заходів адміністративного примусу, що є істотним компонентом будь-якої відповідальності, зокрема і адміністративної. Адже відповідальність настає лише тоді, коли правопорушником виконані встановлені компетентною особою заходи впливу, або реалізовані іншим чином.

Адміністративна відповідальність - це *примусове*, відповідно до законодавства та встановленої процедури *застосування* правомочним суб'єктом до осіб, які вчинили адміністративні проступки, *заходів впливу* та з настанням для цих осіб *несприятливих наслідків* особистого та/або майнового характеру.

Враховуючи викладені положення можливо дійти висновку, що **ознаками адміністративної відповідальності є:**

1) притягнення до адміністративної відповідальності можливо тільки в результаті вчинення адміністративного проступку;

2) адміністративна відповідальність полягає в застосуванні до винних адміністративних стягнень. У ст. 23 КпАП «Мета адміністративного стягнення» зазначено, що адміністративне стягнення є міра відповідальності;

3) мета адміністративної відповідальності полягає: а) у вихованні особи в дусі додержання законів, поваги до правил співжиття; б) запобіганні здійснення нових проступків;

4) право притягнення до адміністративної відповідальності надано багатьом суб'єктам, серед яких — органи державної виконавчої влади, місцевого самоврядування, суди (ст. 213 КУпАП «Органи (посадові особи), уповноважені розглядати справи про адміністративні правопорушення»);

5) акт про притягнення до адміністративної відповідальності може прийматися: а) індивідуально (судді і посадові особи відповідних органів); б) колегіально шляхом голосування (виконавчі комітети й адміністративні комісії);

б) законодавством встановлений особливий порядок притягнення до адміністративної відповідальності (складання протоколу, збір і оцінка доказів, винесення постанови і т. ін.);

7) норми, що регламентують адміністративну відповідальність, містяться у різних за своєю правовою природою актах: а) кодексах; б) законах; в) правилах. Правила можуть затверджуватися Кабінетом Міністрів, органами виконавчої влади, встановлюватися рішеннями місцевих рад і навіть корпоративними актами.

2. Підстави адміністративної відповідальності

Адміністративна відповідальність, так само як й інші види юридичної відповідальності настає за наявністю нормативних, фактичних і документальних *підстав*:

- **юридичні (нормативні) підстави** утворюють норми за якими діяння визнається адміністративним проступком (правопорушенням), визначаються

заходи примусу за виконання складу проступку, суб'єкти відповідальності і юрисдикції, правила, за якими накладаються і виконуються стягнення, забезпечується законність, права учасників провадження тощо;

- **фактичні підстави** це юридичні факти, пов'язані з проступком, зокрема, це факт вчинення проступку і факт виконання заходів відповідальності, крім того, до них відносяться факти затримання, огляду, подання звернень, визнання доказами фактичних даних тощо;

Адміністративним правопорушенням (проступком) визнається протиправна, винна (умисна або необережна) дія чи бездіяльність, яка посягає на громадський порядок, власність, права і свободи громадян, на встановлений порядок управління і за яку законом передбачено адміністративну відповідальність.

- **процесуальні (документальні) підстави** – це наявність процесуальних норм, які забезпечують притягнення винної особи до адміністративної відповідальності та документів, оформлених відповідно до встановлених вимог та за визначеною законодавством процедурою, в першу чергу, це протокол про адміністративне правопорушення і постанова по справі про адміністративне правопорушення, а також сюди відносяться акти, довідки, звернення, облікові документи тощо.

Принципи адміністративної відповідальності

Принцип (від лат. *principium* — початок, основа) — це основне вихідне положення будь-якого вчення, науки, світогляду тощо.

Принципи адміністративної відповідальності — це основні положення, закріплені в Конституції та інших законах України, на яких базується порядок притягнення винних осіб до адміністративної відповідальності.

До принципів адміністративної відповідальності належать:

- верховенство права;
- законності;
- доцільності;
- обґрунтованості;
- невідворотності;
- своєчасності;
- справедливості;
- гуманізму;
- індивідуалізації покарання;
- відповідності провини та покарання тощо.

Нормативного акту, який би вміщував всі юридичні норми, що утворюють підстави адміністративної відповідальності, або хоча б подавав їх перелік, не існує. Зазначені підстави визначаються вимогами значної кількості нормативно-правових актів: кодексів, окремих законів, положень, правил та інших актів.

Певні вказівки на їх систему спостерігаються у Кодексі України про адміністративні правопорушення. Так, у ст. 2 КпАП встановив, що законодавство України про адміністративні правопорушення складають:

а) Кодекс України про адміністративні правопорушення;

б) інші закони про адміністративні правопорушення (такі закони, до включення у КУпАП, застосовуються безпосередньо і на них і у такому випадку поширюються положення КУпАП).

У ст.5 «Повноваження місцевих рад щодо прийняття рішень, за порушення яких передбачається адміністративна відповідальність» закріпив право органів місцевого самоврядування приймати рішення, за порушення яких передбачається адміністративна відповідальність.

Відповідно до неї сільські, селищні, міські та обласні ради приймають рішення з питань боротьби: а) зі стихійним лихом. Кодекс цивільного захисту України визначає стихійне лихо як природне явище, що діє з великою руйнівною силою, заподіює значну шкоду території, на якій відбувається, порушує нормальну життєдіяльність населення, завдає матеріальних збитків; б) епідеміями. Порушення таких рішень тягне відповідальність по ст. 42 «Порушення санітарно-гігієнічних і санітарно-протиепідемічних правил і норм»; в) з епізоотіям. Порушення таких рішень тягне відповідальність по ст. 107 КУпАП «Порушення правил щодо карантину тварин та інших ветеринарно-санітарних вимог».

Крім цього, сільські, селищні та міські ради можуть встановлювати: а) правила благоустрою, додержання чистоти і порядку на територіях населених пунктів. Порушення таких правил, тягне відповідальність по ст. 152 КУпАП «Порушення державних стандартів, норм і правил у сфері благоустрою населених пунктів, правил благоустрою територій населених пунктів»; б) правила торгівлі на ринках. Порушення таких правил, тягне відповідальність по ст. 159 КУпАП «Порушення правил торгівлі на ринках»; в) правила додержання тиші в населених пунктах і громадських місцях. Порушення таких правил, тягне відповідальність по ст. 182 КУпАП «Порушення вимог законодавчих та інших нормативно-правових актів щодо захисту населення від шкідливого впливу шуму чи правил додержання тиші в населених пунктах і громадських місцях». Наведені положення корелюються з нормами статей 26, 43 Закону «Про місцеве самоврядування в Україні»,

Крім цього, чинне законодавство містить значну кількість нормативних документів, якими встановлюються різноманітні правила і вимоги, за порушення яких КУпАП передбачає адміністративну відповідальність.

Важливі положення щодо нормативного забезпечення відповідальності за адміністративні проступки містить стаття 8 КУпАП «Чинність закону про відповідальність за адміністративні правопорушення», яка встановлює, що:

- притягнення до відповідальності здійснюється за нормами, які діють під час і за місцем вчинення правопорушення;
- закони, які пом'якшують або скасовують відповідальність мають зворотну силу (поширюються на правопорушення, вчинені до їх видання);
- закони, які встановлюють або посилюють відповідальність, зворотної сили не мають;

- провадження по проступкам ведеться на підставі закону, що діє під час і за місцем розгляду справи.

Важливе значення для забезпечення законності адміністративної відповідальності належить положенням, які визначають обставини, що виключають адміністративну відповідальність (ст.17), а також звільняють від неї (ст. 21, 22).

Обставинами, що пом'якшують відповідальність за адміністративне правопорушення, визнаються:

- 1) щире розкаяння винного;
- 2) відвернення винним шкідливих наслідків правопорушення, добровільне відшкодування збитків або усунення заподіяної шкоди;
- 3) вчинення правопорушення під впливом сильного душевного хвилювання або при збігу тяжких особистих чи сімейних обставин;
- 4) вчинення правопорушення неповнолітнім;
- 5) вчинення правопорушення вагітною жінкою або жінкою, яка має дитину віком до одного року.

Законами України може бути передбачено й інші обставини, що пом'якшують відповідальність за адміністративне правопорушення. Орган (посадова особа), який вирішує справу про адміністративне правопорушення, може визнати пом'якшувачими і обставини, не зазначені в законі.

Обставинами, що обтяжують відповідальність за адміністративне правопорушення, визнаються:

- 1) продовження протиправної поведінки, незважаючи на вимогу уповноважених на те осіб припинити її;
- 2) повторне протягом року вчинення однорідного правопорушення, за яке особу вже було піддано адміністративному стягненню; вчинення правопорушення особою, яка раніше вчинила кримінальне правопорушення;
- 3) втягнення неповнолітнього в правопорушення;
- 4) вчинення правопорушення групою осіб;
- 5) вчинення правопорушення в умовах стихійного лиха або за інших надзвичайних обставин;
- 6) вчинення правопорушення в стані сп'яніння. Орган (посадова особа), який накладає адміністративне стягнення, залежно від характеру адміністративного правопорушення може не визнати дану обставину обтяжуючою.

Обставини, що виключають адміністративну відповідальність прямо прописані у ст. 17 КУпАП:

- 1) *стан крайньої необхідності* — це вчинення дій з ознаками адміністративного проступку для усунення небезпеки, яка загрожує державному або громадському порядку, власності, правам і свободам громадян, установленому порядку управління, якщо ця небезпека за даних обставин не

могла бути усунута іншими засобами і якщо заподіяна шкода є менш значною, ніж відвернена шкода;

2) **стан необхідної оборони** — це вчинення дій з ознаками адміністративного проступку при захисті державного або громадського порядку, власності, прав і свобод громадян, установленого порядку управління від протиправного посягання шляхом заподіяння посягаючому шкоди, якщо при цьому не було допущено перевищення меж необхідної оборони, а перевищенням меж необхідної оборони закон визнає явну невідповідність захисту характерові і суспільній шкідливості посягання.

3) **стан неосудності** — це вчинення дій з ознаками адміністративного проступку особою, яка не могла усвідомлювати свої дії або керувати ними внаслідок хронічної душевної хвороби, тимчасового розладу душевної діяльності, слабоумства чи іншого хворобливого стану.

Звільнення від адміністративної відповідальності є результатом висновку суб'єкта, який розглядає справу, про:

1) **можливість передачі матеріалів про адміністративне правопорушення на розгляд громадської організації або трудового колективу** у разі коли характер вчиненого проступку і особи правопорушника свідчить про доцільність застосування до нього заходів громадського впливу (ст.21 КпАП). У даному випадку особа, яка вчинила адміністративне правопорушення, звільняється від адміністративної відповідальності з передачею матеріалів на розгляд громадської організації або трудового колективу. Про заходи громадського впливу, застосовані до осіб, які вчинили правопорушення, передбачені ст. 51, ч.1 ст. 129, ч.1,2 ст. 130, ст.ст.156, 173, 176, 177, 178 — 180 КУпАП, власник підприємства, установи, організації або уповноважений ним орган, або громадська організація повинні не пізніше як у десятиденний строк з дня одержання матеріалів повідомити орган (посадову особу), який надіслав матеріали.

2) **визнання малозначності проступку** (ст.22 КУпАП). В даному випадку орган (посадова особа), уповноважений вирішувати справу, може звільнити порушника від адміністративної відповідальності і обмежитись усним зауваженням.

Відповідно до ст.24 КУпАП за вчинення адміністративних правопорушень можуть застосовуватись такі **адміністративні стягнення:**

1) попередження;

2) штраф;

3) **оплатне** вилучення предмета, який став знаряддям вчинення або безпосереднім об'єктом адміністративного правопорушення;

4) **конфіскація:** предмета, який став знаряддям вчинення або безпосереднім об'єктом адміністративного правопорушення; грошей, одержаних внаслідок вчинення адміністративного правопорушення;

5) позбавлення спеціального права, наданого даному громадянину (права керування транспортними засобами, права полювання);

позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю;

5⁻¹) громадські роботи;

6) виправні роботи;

6⁻¹) суспільно корисні роботи;

7) адміністративний арешт;

8) арешт з утриманням на гауптвахті.

Законами України може бути встановлено й інші, крім зазначених у цій статті, види адміністративних стягнень.

Законами України може бути передбачено адміністративне видворення за межі України іноземців і осіб без громадянства за вчинення адміністративних правопорушень, які грубо порушують правопорядок.

Оплатне вилучення, конфіскація предметів та позбавлення права керування транспортними засобами можуть застосовуватися як основні, так і додаткові адміністративні стягнення; позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю - тільки як додаткове; інші адміністративні стягнення, зазначені в частині першій статті 24 КУпАП, можуть застосовуватися тільки як основні. За одне адміністративне правопорушення може бути накладено основне або основне і додаткове стягнення.

3. Особливості адміністративної відповідальності державних службовців

Посадові особи підлягають адміністративній відповідальності за адміністративні правопорушення, зв'язані з недодержанням установлених правил, забезпечення виконання яких входить до їх службових обов'язків, у сфері :

- охорони порядку управління,
- державного і громадського порядку,
- природи,
- здоров'я населення
- та інших правил.

Види адміністративних правопорушень державних службовців залежно від:

1. невиконання та неналежне виконання повноважень (ст.ст. 91-4, 96-1, 164-12 КУпАПта ін.);
2. перевищення повноважень (ст.ст. 53-2, 172-4, 172-5 КУпАП).

Окремо в КУпАП передбачена відповідальність за адміністративні правопорушення, пов'язані з корупцією (глава 13-А КУпАП)

Особливості адміністративної відповідальності державних службовців:

1. адміністративна відповідальність передбачена КУпАП, склади правопорушень викладено в різних главах КУпАП, законами України;
2. адміністративна відповідальність настає за вчинення адміністративного правопорушення, об'єктивною стороною якого є невиконання та неналежне виконання повноважень, перевищення повноважень чи правопорушення, пов'язані з корупцією;
3. суб'єктом правопорушення є спеціальний суб'єкт – посадова особа;
4. правопорушення вчиняються як умисно, так і з необережності (форма вини);
5. стягнення за адміністративні правопорушення державних службовців мають особистий і майновий характер – штраф, конфіскація об'єкта правопорушення та позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю
6. стягнення має право накладати уповноважені органи (суд, НАЗК та ін.)

4. Відмежування адміністративної відповідальності від інших видів юридичної відповідальності

Адміністративну відповідальність не можна сприймати інакше, ніж у контексті з іншими видами відповідальності, бо синтезуючим началом тут є необхідність відповідати за власні дії, протиправні вчинки, брати на себе вину за їх наслідки. Незважаючи на наявність спільних рис, що притаманні будь-якому виду юридичної відповідальності, адміністративна відповідальність, у той самий час, відрізняється від інших видів юридичної відповідальності. До критеріїв розмежування можна віднести:

- а) підстави притягнення до адміністративної відповідальності;
- б) коло суб'єктів, які наділені правом порушення та розгляду справ про адміністративні правопорушення; встановлення адміністративної відповідальності;
- в) правові наслідки;
- г) процесуальна процедура;
- г) санкції.

Адміністративна відповідальність відмежовується від цивільно-правової за такими ознаками:

- 1) в інституті адміністративної відповідальності діє презумпція невинності, а в цивільній — презумпція вини;
- 2) метою притягнення до адміністративної відповідальності є виховання особи і запобігання вчинення правопорушень в подальшому та іншими особами, цивільної — в першу чергу, відшкодування шкоди;
- 3) адміністративна відповідальність належить до компетенції органів публічної адміністрації та їх посадових осіб, а цивільно-правова — до компетенції судів;

4) заходами цивільної відповідальності суспільні відносини, як правило, захищаються за рахунок майна винного з метою відновити попередній майновий стан потерпілої сторони, а заходи адміністративної відповідальності, як і кримінальної, спрямовані також проти особи порушника;

5) нормативні підстави адміністративної та цивільно-правової відповідальності регулюються різним законодавством — адміністративним та цивільним. Відмінності за фактичними підставами полягають у специфіці конкретних складів адміністративного та цивільного проступків — об'єкта протиправного посягання, правових наслідків їх вчинення.

Об'єктом цивільних протиправних дій є майнові відносини, які захищаються у судовому порядку. Об'єкт адміністративних протиправних дій інший — суспільні відносини в сфері публічного адміністрування, які захищаються як у судовому, так і у позасудовому порядку владою відповідних органів та посадових осіб.

Адміністративна відповідальність відрізняється від цивільної і наслідками протиправного діяння. Якщо для адміністративних правопорушень такий елемент, як протиправний наслідок (матеріальна шкода) не завжди є обов'язковим, то склад цивільного правопорушення, як правило, його передбачає;

б) адміністративна відповідальність настає переважно у позасудовому порядку в короткі строки або навіть на місці вчинення проступку, натомість цивільно-правова не може мати місця без відповідного звернення заінтересованої сторони до суду з позовом. Строки притягнення до цивільно-правової відповідальності, на відміну від адміністративної, — до 3 років, вони можуть перериватися, подовжуватися, поновлюватися тощо.

Значна схожість спостерігається між адміністративною та дисциплінарною відповідальністю. Вони мають приблизно однакову ступінь суспільної небезпеки. Характеризуються такими рисами, як винність, протиправність, караність.

Свідченням про їх близькість є позиція законодавця, який у ст. 15 КпАП встановлює, що особи, на яких поширюється дія дисциплінарних статутів, за адміністративні правопорушення несуть дисциплінарну відповідальність.

Разом із тим, актуальною потребою є визначення ознак, за якими **адміністративна відповідальність відрізняється від дисциплінарної, а саме:**

1) головною ознакою, яка обумовлює всі інші відмінності між адміністративною та дисциплінарною відповідальністю, є їх різна правова природа. Свій вираз вона знаходить у тому, що обов'язок дотримуватись правил, за порушення яких передбачена адміністративна відповідальність, на відповідних суб'єктів покладається владно. Обов'язок дотримуватись правил, за порушення яких передбачена дисциплінарна відповідальність, відповідними суб'єктами приймається на себе добровільно.

Так, природа адміністративної відповідальності — публічно-правова. Вона настає при порушенні загальнообов'язкових правил, які встановлюються публічною адміністрацією. Такі правила є юридичним виразом узагальнень про соціально-корисну поведінку суб'єктів суспільних відносин.

Загальнообов'язкові правила підлягають виконанню усіма суб'єктами, незалежно від особистих уявлень про доречність тих чи інших вчинків. Їх порушення передбачає юридичну відповідальність (адміністративну відповідальність).

Природа дисциплінарної відповідальності — цивільно-правова. Вона виникає за умови, що сторони уклали трудовий договір і дійшли згоди щодо взаємних прав і обов'язків, які будуть добровільно виконуватись. Невід'ємною складовою таких узгоджень є зобов'язання дотримуватись внутрішнього трудового розпорядку (встановлених у межах організації правил дисципліни) і нести за її порушення відповідальність. Слід визначити, що дисциплінарний проступок — це порушення дисципліни, яка діє у межах конкретної організаційної структури. У цьому контексті дисципліна — це сукупність нормативних приписів, які регулюють обов'язки сторін трудових правовідносин. Юридична енциклопедія дає таке визначення дисциплінарному проступку: протиправне невиконання або неналежне виконання працівником своїх трудових обов'язків, за що до нього може бути застосовано дисциплінарне стягнення. Таким чином, у адміністративній та дисциплінарній відповідальності різні за своєю сутністю об'єкти посягання. Так, об'єкти посягання адміністративного правопорушення характеризуються загальнодержавним масштабом і значенням (конституційний лад, встановлений правопорядок, власність, права громадян). А об'єкти посягання дисциплінарного правопорушення локалізовані трудовим договором у межах конкретної організаційної структури. Загальним об'єктом тут буде дисципліна праці. Безпосередніми об'єктами — окремі її елементи. Наприклад, правила використання робочого часу, організація трудового процесу на підприємстві, правила використання майна власника, правила пропускового режиму, правила надання інформації, правила проходження обов'язкового медичного огляду тощо.

Слід зазначити, що у ряді випадків трудові обов'язки й обов'язки загальні (адміністративно-правові) можуть збігатися. Це стосується водіїв, працівників торгівлі тощо. У таких випадках, вчинені ними порушення є водночас дисциплінарними і адміністративними;

2) адміністративна відповідальність здійснюється за законодавством про адміністративні правопорушення, яке на даний час виступає окремою законодавчою галуззю.

На відміну від чітко виписаних складів адміністративних правопорушень, склади дисциплінарних проступків визначаються у найзагальнішому вигляді. Так, Дисциплінарний статут Збройних Сил України визнає дисциплінарним правопорушенням порушення військовослужбовцем військової дисципліни або громадського порядку. Дисциплінарний статут органів внутрішніх справ визнає дисциплінарним проступком невиконання чи неналежне виконання особою рядового або начальницького складу службової дисципліни;

3) адміністративна відповідальність відрізняється від дисциплінарної характеристикою суб'єкта, який вчинив протиправне діяння. Суб'єктом адміністративного проступку є осудна особа, яка досягла 16-річного віку і

виконала описаний у законі склад адміністративного проступку. Таким чином, головними ознаками суб'єкта адміністративного проступку є вік, осудність, винність. А суб'єктом дисциплінарного проступку може бути лише особа, що перебуває у трудових відносинах з роботодавцем. Така особа може бути як повнолітньою, так і неповнолітньою. Головною ознакою суб'єкта дисциплінарного проступку є перебування у трудових відносинах з роботодавцем. Відсутність цієї ознаки виключає визнання особи суб'єктом дисциплінарного проступку;

4) адміністративні проступки відрізняються від дисциплінарних за характеристикою суб'єкта, який має право їх розглядати і виносити рішення. Так, суб'єктом розгляду дисциплінарних справ є керівник колективу, в якому працює правопорушник. Між ними (керівником і порушником дисципліни) обов'язково існують стійкі організаційні зв'язки типу «начальник - підлеглий». А суб'єктом розгляду справ про адміністративні правопорушення є носій функціональної влади, повноваження якого чітко визначені і зафіксовані у законодавстві. Між ним і правопорушником немає стійких організаційних зв'язків.

Отже, адміністративна відповідальність становить особливий вид юридичної відповідальності. Адміністративній відповідальності властивий ряд специфічних рис, які відрізняють її від інших видів юридичної відповідальності.

📖 Література

1. Конституція України: Прийнята Верховною Радою України 28.06.1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон Української РСР від 07 грудня 1984 р. № 8073-Х. *Відомості Верховної Ради Української РСР*. 1984. додаток до №51. Ст. 1122.
3. Адміністративне право України: підруч. / В. М. Гаращук, В. В. Богуцький та ін.; за заг. ред. Ю. П. Битяка, В. М. Гаращука, В. В. Зуй. Харків: Право, 2012. 656 с.
4. Адміністративне право. Альбом схем: навч. посіб. /Ю. П. Битяк, В. В. Зуй, В. М. Гаращук та ін.; Нац. юрид. ун-т ім. Я. Мудрого. Харків: Право, 2015.150 с.
5. Адміністративне право України (у схемах та коментарях). Р. С. Мельник, С. О. Мосьондз за ред. Р. С. Мельника. Юрінком Інтер. 2015, 344 с.
6. Адміністративне право. Загальна частина (альбом схем) [текст] навч. посіб. / О.В. Кузьменко, І. Д. Пастух, М.В. Плугатир, М.В. Співак. К.: «центр учбової літератури», 2015. 232 с.
7. Адміністративне право: посіб. для підготовки до іспиту / Ю. П. Битяк, В. М. Гаращук, В. В. Зуй та ін. ; за заг. ред. В.М. Гаращука. Х.: Право, 2016. 144 с.
8. Адміністративне право. Загальна частина: навч. посібник /за заг. ред. Ю. П. Битяка, В. В. Зуй. Харків: Одиссей, 2011. 240 с.
9. Адміністративне право України. Академічний курс: підручник / Т. О. Коломоєць. Київ: Юрінком Інтер, 2011. 576 с.

10. Адміністративне право України. Академічний курс: підручник у 2 т. / відп. ред. В. Б. Авер'янов. Київ: Юрид. думка, 2007. Т.1: Загальна частина. 592 с.
11. Загальне адміністративне право: підручник / Грищенко І. С., Мельник Р. С., Пухтецька А. А. та ін.; за заг. ред. І. С. Грищенка. Київ: Юрінком Інтер, 2015. 568 с.
12. Коломоєць Т.О., Колпаков В.К. Вступ до навчального курсу Адміністративне право України. Київ : Ін Юре, 2014. -240 с.
13. Петков С.В. Теорія адміністративного права. Навчальний посібник. К. : КНТ, 2014, – 304 с.
14. Загальне адміністративне право // за заг. ред. І. С. Грищенка. Юрінком Інтер. 2015, 568 с.
15. Петков С.В., Армаш Н.О., Соболев Є.Ю. Адміністративне право: актуальні питання та інноваційні ідеї. Навчальний посібник. К.: КНТ, 2015. 148 с.
16. Коломоєць Т. О. Адміністративна відповідальність : навч. посіб. / Т. О. Коломоєць. К. : Істина, 2011. 177 с.